

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/78>

МІЖНАРОДНА КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА: ЇЇ ПОНЯТТЯ ТА ЦІЛІ

INTERNATIONAL CRIMINAL POLICY: ITS CONCEPTS AND PURPOSES

Антонюк А.Б., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університет державної фіскальної служби України

Русецька В.А., студентка II курсу магістратури
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

У статті представлено аналіз міжнародної кримінальної політики, яка є характерною для більшості розвинених країн, а також загальних ознак цього явища, властивих йому як елементу кримінальної політики загалом, та особливих ознак, що дозволяють відмежувати міжнародну кримінальну політику від національної та регіональної. Специфічними ознаками міжнародної кримінальної політики є її вираженість у системі зв'язків; її зумовленість системою правових цінностей, захищених міжнародним правом; специфічний предмет, на який вона спрямована; розвиток міжнародної кримінальної політики в рамках єдиної об'єднуючої організації, що характеризує її специфічний суб'єктний склад.

Встановлено, що міжнародна кримінальна політика є системою загальних міждержавних зв'язків, а також діяльністю як держав, люювання і належать до предмету розгляду власне кримінальної політики; спрямованих на пошук і вироблення довгострокових, середньострокових, а також поточних рішень щодо протидії злочинності, яка має міжнародний характер.

Визначено, що спільною метою кримінальної політики є позитивний і ефективний вплив на злочинність.

Виділено категорії цілей міжнародної кримінальної політики: а) ті, які досягаються виключно кримінально-правовими методами регулювання і належать до предмету розгляду власне кримінальної політики; б) ті, що визначаються соціальним характером кримінальної політики (в т. ч. міжнародної); в) необхідні (найближчі, поточні).

Також у статті подано ієрархію цілей міжнародної кримінальної політики та досліджено їх специфіку. На першій стоять цілі доюрідичного характеру, на другій – регулятивні, а на третій – цілі національного аспекту міжнародної кримінальної політики.

Ключові слова: кримінальна політика, міжнародна кримінальна політика, міжнародне кримінальне право, міжнародні злочини, транснаціональна злочинність, міжнародний тероризм.

The article presents the concept and analysis of international criminal policy, which is typical for most developed countries. It also analyzes both the general features of this phenomenon, inherent in it as an element of criminal policy in general, and special features that distinguish international criminal policy from national and regional. The article highlights specific features of international criminal policy. The first of these features is the severity of international criminal policy in the system of relations, the next, its conditionality of the system of legal values protected by international law, the third and essential feature of international criminal policy is the specific subject to which it is directed and the fourth feature is the development of international criminal policy, within a single unifying organization that characterizes its specific subject composition.

It is established that international criminal policy is a system of general interstate relations. The activities of states within a single unifying organization, as well as international organizations themselves, aimed at finding and developing long-term, medium-term, and current solutions to combat crime of an international nature, as well as affect the causes of such crime. It is determined that the common goal of criminal policy is a positive and effective impact on crime.

The categories of goals of international criminal policy are singled out: a) they are achieved exclusively by criminal law methods of regulation and belong only to the subject of consideration of the actual criminal policy; b) are determined by the social nature of criminal policy (including international); c) necessary (nearest, current).

The article also provides a hierarchy of goals of international criminal policy and explores their specifics. At the first stage of the goals of international criminal policy are goals of a pre-legal nature, the second is regulatory, not the third goal of the national aspect of international criminal policy.

Key words: criminal policy, international criminal policy, international criminal law, international crimes, transnational crime, international terrorism.

Вітчизняна теорія правової політики загалом і кримінальної політики зокрема представлена дослідженнями таких вчених, як А.І. Алексєєв, А.А. Герцензон, А.Е. Жалінський, В.Е. Квашич, В.Н. Кудрявцев, І.М. Клейменов, В.В. Лунєєв, Е.Ф. Побігайло, М.П. Чубинський. Незважаючи на таку пильну увагу до цієї проблеми, у теорії дотепер не вироблене загально визнане поняття кримінальної політики. Наприклад, А.А. Герцензон до кримінальної політики відносив все, що прямо або побічно спрямоване на боротьбу зі злочинністю [1]. Водночас наукове осмислення категоріального апарату і не вимагає «формулювання єдиного безгрішного визначення». А.Е. Жалінський, навпаки, вважає, що кримінальна політологія охоплює систему знань про цілісну дію кримінального закону, включаючи механізми його реалізації

кримінально-процесуальними, кримінально-виконавчими засобами, процесами попередження злочинності, а кримінальна політика ним розуміється як частина соціальної політики, пов'язана з використанням можливостей і засобів кримінального права для захисту прав і законних інтересів особистості, суспільства і держави, а також як об'єктивна позиція держави щодо змісту кримінального законодавства та механізму його реалізації [3]. На думку М.П. Клейменова, кримінальна політика є частиною кримінологічної, оскільки остання спирається ще й на соціальну політику [4].

Усіма авторами кримінальна політика розглядається як напрям державної діяльності, що визначає стратегію і тактику боротьби зі злочинністю на базі кримінального матеріального, процесуального та виконавчого права.

Процеси глобалізації, інтенсивне зростання транснаціональної злочинності, яке, на думку В.В. Лунєєва, є домінуючою кримінологічною тенденцією XXI ст., зумовлює актуалізацію міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю [5]. Основою такого співробітництва є міжнародна кримінальна політика. І.М. Клейменов вказує на те, що світовий (глобальний) рівень кримінальної політики є сукупністю різних норм, згрупованих у такі підсистеми, як міжнародне матеріальне право, міжнародне кримінально-процесуальне право, міжнародне пенітенціарне право, міжнародне оперативно-розшукове право; сюди ж необхідно включати ті розділи міжнародного права (публічного і приватного), які стосуються боротьби зі злочинністю [4].

Про низьку стійкість міжнародної кримінальної політики свідчить відсутність єдиної термінології, в т. ч. щодо самого міжнародного кримінального права. Разом із позначенням «кримінальне право народів» зустрічаються такі поняття, як «міжнародне кримінальне право», «злочини проти права народів» або «міжнародні злочини» [11]. Формуючи визначення міжнародної кримінальної політики, ми беремо за основу таке розуміння, за якого міжнародне кримінальне право охоплює ті делікти, що за походженням і умовами можуть бути юридично кваліфіковані як спрямовані проти таких правових цінностей, у забезпеченні яких людство має загальний інтерес. За такого розуміння немає значення, обґрунтовується кримінальна караність лише опосередковано державним законодавством, тобто через рецепцію деліктів у національне право, чи безпосередньо міжнародним правом. До міжнародного кримінального права в цьому сенсі можна адресувати висхідні до нього склади злочинів, спрямовані проти міжнародних інтересів, безвідносно до того, що переслідування за них можливо лише за закріплених вже в національному праві відповідних складів злочину.

Ознаки міжнародної кримінальної політики можна умовно розділити на дві групи: до першої належать ознаки, властиві міжнародній кримінальній політиці як різновиду, елементу кримінальної політики загалом; другу групу становлять специфічні ознаки. Розглянемо докладніше останню групу.

Однією з таких ознак є вираженість міжнародної кримінальної політики в системі зв'язків, які повинні бути не просто міждержавними, а загальними. Міждержавні доктрини боротьби зі злочинністю, наприклад, двосторонні угоди, не мають у своїй основі виробленої світовою спільнотою правотворчої волі. Водночас вони можуть ґрунтуватися на вироблених у рамках міжнародної кримінальної політики рішеннях і тим самим служити засобом реалізації таких рішень, будучи підрізком. Так, М.П. Клейменов під кримінальною політикою розуміє цілеспрямовані зусилля міжнародного співтовариства, держави в особі компетентних органів, громадських організацій і окремих громадян, спрямовані на розробку і здійснення науково обґрунтованої, що відповідає міжнародним стандартам і гуманістичним принципам (моральним законам) діяльності по антикримінальному впливу на причинний комплекс злочинності, криміногенні групи населення й особистість правопорушника [4].

Проте в літературі зустрічається думка, згідно з якою будь-яка узгоджена політика двох і більше держав зі здійснення спільними зусиллями боротьби з міжнародною злочинністю, регламентована в міжнародних правових актах (договорах і конвенціях), заснована на взаємоприйнятних, встановлених у національному законодавстві цих держав принципах і нормах про злочин і покарання, видачу злочинців, утворює міжнародну кримінальну політику у сфері боротьби із транснаціональною злочинністю. На нашу думку, наведене тягне необґрунтоване змішання міжнародної та міждержавної кримінальної політики, що неприпустимо, оскільки теоретично можлива супереч-

ність або невідповідність між кримінальною політикою, виробленою окремим політичним міждержавним блоком і міжнародним співтовариством у рамках ООН.

Наступною специфічною ознакою міжнародної кримінальної політики є її зумовленість системою правових цінностей, захищених міжнародним правом, що є одним із істотних критеріїв міжнародного кримінального права [8]. Частково цей аспект проблеми розкривається при розгляді взаємозв'язку кримінальної політики та ідеології, до якої і примикає теорія кримінальної політики. Ідеологія кримінальної політики передбачає наявність науково обґрунтованої системи ідей, що стосуються її цілей і завдань, основних тенденцій формування, вдосконалення і розвитку. Кращим способом вирішення зазначених завдань було б наукове концептуальне оформлення, наприклад, на основі кримінологічних теорій, що не означає повної відсутності ідеологічного елемента у випадках, коли таке оформлення відсутнє, оскільки в тому чи іншому вигляді певна ідеологія присутня в будь-якому аспекті політики (і вони проявляються в політично значущих рішеннях державних органів, у т. ч. правотворчих). Сукупність таких рішень і характеризуватиме ідеологічний компонент кримінальної політики, що належить і до національного, і до наднаціонального рівнів кримінальної політики.

Суттєвою ознакою міжнародної кримінальної політики є специфічний предмет, на який вона спрямована. Йдеться про злочини, які становлять загрозу для всього міжнародного суспільства. Загальною системоутворюючою ознакою діянь, що належать до міжнародної злочинності, є те, що вони визнані такими не тільки на національному, а й на міжнародному рівні та є небезпечними як для окремої держави, так і для всієї світової спільноти. Закріплення конкретних складів злочинів у міжнародному кримінальному праві вимагає загального консенсусу спільноти держав щодо кримінально-правових гарантій відповідних міжнародних правових цінностей. Очевидно, що спірним залишається консенсус щодо таких складів злочинів, кваліфікація яких залежить від їх оцінки в конкретних ситуаціях: злочину агресії, інтервенції або нанесення збитку навколишньому середовищу [9]. Те саме можна сказати і про консенсус за злочини проти людства, які, на противагу порушенням міжнародного гуманітарного права, не мають традиційного договірного закріплення або імплементації в міждержавній практиці [7]. Також слід враховувати принцип законності з розумінням того, що вимоги, які з нього випливають, у міжнародному контексті не можуть без застережень прирівнюватися до вимог, що висувуються до його оформлення в національному праві. Однак і тут необхідно забезпечити обов'язковий мінімальний стандарт із погляду визначеності формулювань складів злочинів, наявності норм, які регламентують виправдувальні та виключаючі вину обставини, критеріїв участі та співучасті, а також норм, котрі визначають заходи покарань. Неприпустимою є можливість «компенсації» відсутності такого регулювання наступним посиленням на чинні державні нормативні документи [10].

Крім того, ознакою міжнародної кримінальної політики є її вироблення і розвиток у рамках єдиної об'єднуючої організації, що характеризує її специфічний суб'єктний склад. Якщо на національному рівні суб'єктом кримінальної політики виступає держава [9], то тут ідеться насамперед про ООН і створені нею органи, в т. ч. Економічну і соціальну раду (ЕКОСОП). Водночас дедалі більшу увагу питанням вироблення стратегій міжнародної кримінальної політики приділяє Рада Безпеки ООН. Це зумовлено як агресивною політикою окремих держав, так і посиленням небезпеки міжнародного тероризму. За цією ознакою можна відокремлювати міжнародну кримінальну політику від регіональної, пов'язаною з діяльністю груп держав, таких як Європейський союз або Співдружність Незалежних Держав, котрі укладають угоди про взаємодію

щодо припинення кримінальних проявів і вживають спільні заходи по боротьбі зі злочинністю.

Таким чином, міжнародна кримінальна політика (міжнародний, глобальний рівень кримінальної політики) є системою загальних міждержавних зв'язків, а також діяльністю як держав у рамках єдиної об'єднуючої організації, так і самих міжнародних організацій, спрямованих на пошук і вироблення довгострокових, середньострокових і поточних рішень щодо протидії злочинності, що має міжнародний характер, а також впливає на причини такої злочинності. У цьому сенсі кримінальна політика дійсно є і політикою як такою, оскільки з погляду результату очевидні суто правові наслідки її розробки та явно простежується політичний компонент. «Доправові» позиції, які є регулятивними за своєю природою і тому охоплюються міжнародною кримінальною політикою, повинні фіксуватися в актах міжнародної правотворчості, вихідних для подальшого правового регулювання. Це, по суті, перехід ідеологічного компонента в законодавчий.

Міжнародна кримінальна політика, як вже було зазначено, вбирає в себе і властивості кримінальної політики. По-перше, вона також є різновидом соціальної політики, що проводиться вже на міжнародному рівні; рішення на цьому рівні приймаються з урахуванням інших політичних рішень, тим самим вписуються у структуру соціальної політики. По-друге, вона, крім усього іншого, є також і діяльністю з антикримінального впливу на злочинність і її причини, тобто проявляє свій політичний характер через певне цілепокладання.

Загальною метою кримінальної політики (як частини внутрішньодержавної соціальної політики) є позитивний і ефективний вплив на злочинність. Безумовно, цю мету можна наповнити різним змістом – від стримування злочинності на прийнятному рівні до повного її викорінення. А.Е. Жалінський зазначає, що «регламентація юридичної конструкції цілей і завдань кримінального права за сучасних умов повинна бути правильно зрозуміла суспільством і владою, повинна бути належним чином доктринально опрацьована і може оптимізувати кримінальну політику, правотворчу та правозастосовну практику, спираючись на підтримку суспільства» [2]. І в цьому світлі можна виділити категорії цілей і завдань кримінальної політики: а) ті, що досягаються виключно кримінально-правовими методами регулювання і належать до предмету розгляду власне кримінальної політики; б) ті, які визначаються соціальним характером кримінальної політики (в т. ч. міжнародної); в) необхідні (найближчі, поточні).

Виходячи з викладеної структури різновидів цілей міжнародної кримінальної політики, можна зробити висновок про те, що сама кримінальна політика незалежно від її змісту і впливу на неї факторів спирається на розуміння цілей і завдань кримінального права, адекватне тому юридичному і соціальному змісту, який наповнює і кримінальне право, і кримінальну політику [2, с. 4].

Видається розумною така загальна характеристика цілей міжнародної кримінальної політики.

По-перше, цілі міжнародної кримінальної політики не повинні зводитися лише до сукупності завдань чинних у цій сфері міжнародних актів (резолюцій Генеральної Асамблеї ООН і т. д.) і тим паче не повинні визначатися окремими актами. Водночас ієрархія цілей є динамічною, тому залежно від конкретної ситуації, коли актуалізуються ті чи інші напрями боротьби зі злочинними погрозами, ті чи інші цілі повинні отримувати більший пріоритет.

По-друге, коло цілей повинно визначатися переліком зазначених у міжнародних актах об'єктів кримінально-правової охорони, значимість яких, як уже було зазначено, визначається не тільки їхнім початковим місцем у системі об'єктів, а й конкретною ситуацією у сфері міжнародної безпеки.

Виходячи із запропонованого вище підходу, визначимо ієрархію цілей міжнародної кримінальної політики:

1. Цілі доюрідичного характеру: аналіз поточного стану злочинності, виявлення тенденцій злочинності; аналіз політичної платформи та «переговорного потенціалу». Для досягнення цих цілей необхідне вирішення таких завдань, як: моніторинг і ранжування загроз безпеки; аналіз процесів, пов'язаних з участю в міжнародних відносинах, у т. ч. в цій сфері; взаємозумовленість і конкуренція доктринальних правових і кримінально-правових ідей.

2. Регулятивні цілі: ця група охоплює як захист міжнародних цінностей, так і протидію тим злочинам, які з погляду сучасної обстановки є найбільш актуальними. У загальному вигляді цю мету можна сформулювати як забезпечення миру і безпеки людства. Завданнями, які сприяють досягненню визначеної мети, є протидія тероризму, боротьба з ним, запобігання виникненню умов, що сприяють його поширенню; боротьба зі злочинами, спрямованими на обмеження особистої свободи людини (торгівлею людьми, використанням рабської праці); боротьба зі злочинами, які посягають на правопорядок і культурний розвиток держави (наркотогівлею, незаконним обігом культурних цінностей); посилення вже наявних процесів взаємної кримінально-правової допомоги.

3. Цілі національного аспекту міжнародної кримінальної політики: посилення присутності української кримінально-правової думки й урахування української моделі кримінальної політики на міжнародній арені. На шляху до досягнення цих цілей підлягають вирішенню такі завдання, як оцінка ролі національної кримінально-правової думки, виділення й інтенсифікація напрямів і механізмів впливу на процеси міжнародної взаємодії у кримінально-правовій сфері, а також поглиблення власних позицій у міжнародній кримінальній правотворчості.

Найбільше значення слід приділяти регулятивним цілям, оскільки вони направляють міжнародну кримінальну політику і міжнародне кримінальне право в заздалегідь заданому напрямку. Науково-методичними способами реалізації цих цілей може стати конкретизація й обґрунтування кримінально-правових заборон, що стосуються ряду проблем, таких як тероризм, корупція, відмивання майна, здобутого злочинним шляхом, і т. д. У рамках кожної з названих цілей виділяються завдання, вирішення яких сприяє досягненню основної мети. Водночас наведена ієрархія є певною мірою умовною, залежною і від позиції дослідника, і, як вже було зазначено, від реальної обстановки в частині загроз міжнародній безпеці. Крім того, її особливістю є і та обставина, що вона заснована на розгляді цілей міжнародної кримінальної політики насамперед через призму об'єктів злочинного посягання. Таким чином реалізуються цілі третьої групи в наведеній ієрархії, а саме посилюється значення української кримінально-правової науки на міжнародній арені, оскільки це сприяє більш точному визначенню і захисту національних інтересів у сфері функціонування кримінального права, підвищенню конкурентоспроможності та впливу відповідних національних досягнень (включаючи їх більш ґрунтовне уявлення зацікавленими особами та інститутами), а також збагачення інформаційної бази національного кримінального законодавства.

Значимість української кримінально-правової думки для формування міжнародної кримінальної політики зумовлюється безліччю факторів, оскільки вона містить аргументи, що обґрунтовують політику боротьби зі злочинністю в тому форматі, в якому вона видається розумною з погляду інтересів України. Це і ставлення до загальних принципів кримінального права, до системи покарань, зокрема до смертної кари, а також до обґрунтування кримінально-правової заборони.

Не слід залишати без уваги і той факт, що міжнародне кримінальне право, будучи концепцією не тільки практичного, а й теоретичного характеру, не може не включати в себе фактори, які визначаються інституційними,

організаційно-правовими потребами за присутності національної кримінально-правової думки.

У світлі викладеного виникає питання про конкуренцію національних систем кримінального права в широкому сенсі. Ця конкуренція проявляється у зіткненні правових інтересів, посиленні розбіжностей, суперечок, прагненні окремих держав різними методами домогтися реалізації саме своїх пропозицій. Як зазначає А.Е. Жалінський, процедурно обмін кримінально-правовою думкою реалізується шляхом обміну фаховою літературою, публікацій у ЗМІ, різних контактів, інтенсивність яких зростає в сучасну епоху, хоча у всіх цих випадках відзначається безліч складнощів і недоліків. Так, під час розробки Римського статуту Міжнародного кримінального суду в частині обставин, що виключають злочинність (протиправність і винність), неприпустимість подвійного засудження за одне і те саме діяння, мали місце серйозні суперечки. Змістовно можливими результатами конкуренції кримінально-правової думки буде визнання і сприйняття або повне або часткове відторгнення тих чи інших підходів, парадигм, концепцій, теорій, наукових конструкцій.

До засобів досягнення цілей міжнародної кримінальної політики також слід відносити і визначення об'єктів кримінально-правової охорони, і встановлення переліку діянь, які декларуються як злочинні, з обов'язковою їх прив'язкою до ступеня суспільної небезпеки. Зрозуміло, все це ґрунтується не тільки на даних правозастосовної практики. Базою для визначення і формування названих засобів є найширше коло чинників суспільної життєдіяльності, до яких входить і культура. Тобто і кримінальне право, і кримінальна політика виступають не тільки як кримінологічний, але і як культурний феномен.

У літературі зазначається, що культурологічний підхід до дослідження права і держави передбачає розгляд цих кате-

горій із позиції культурології, виявлення й аналізу культурних чинників, що лежать в основі процесів їх формування та функціонування. Аналізуючи панівну культуру і систему культурних цінностей, законодавець окреслює контури системи охорони цих цінностей, тобто, як вказує А.В. Поляков: «Право завжди відображає в собі наявні культурні цінності» [6]. Це дозволяє зробити висновок про те, що цілі кримінальної політики недосяжні без кореляції засобів їх досягнення із панівною культурою. Динаміка культури прямо впливає на динаміку кримінальної політики.

І якщо в рамках національних правових систем проблему витоків кримінального права, що впливає на кримінальну політику і засоби досягнення її цілей, цілком можна вирішити, то у разі переходу на міжнародний рівень виникають суттєві складнощі, оскільки механічно перенести наявні концепції на міжнародне кримінальне право навряд чи можливо. Хоча базова мета міжнародної кримінальної політики буде визначена аналогічним із національним правом чином, тобто через призму стримування злочинності на мінімальному рівні, однак засоби досягнення цих цілей на міжнародному рівні зовсім інші.

І головна проблема тут – яким чином можна визначити ці засоби, якщо цілі міжнародної кримінальної політики суперечать інтересам окремо взятих держав? Відповіддю на це питання може стати лише консенсус між державами – членами міжнародного співтовариства, основу якого становитиме угода про конкретні види злочинності, на протидію якій і буде спрямована міжнародна кримінальна політика. Частково ці кримінальні загрози вже були названі вище, тут же відзначимо, що вони мають характер внутрішньодержавних (загрози соціально-економічного характеру, внутрішньодержавні конфлікти, тероризм) і водночас можуть діяти ззовні (міждержавні конфлікти, транснаціональна організована злочинність).

ЛІТЕРАТУРА

1. Герцензон А.А. Уголовное право и социология. Москва : Юрид. лит., 1970. С. 179.
2. Жалинский А.Э. Уголовная политика и задачи уголовного права. *Право и политика*. 2006. № 6. С. 4–12.
3. Жалинский А.Э. Уголовная политика. Словарь по уголовному праву. Москва : Бек, 1997. С. 596.
4. Клейменов И.М. Сравнительная криминология: криминализация, преступность, уголовная политика в условиях глобализации : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Омск, 2015. С. 270.
5. Лунеев В.В. Преступность XX века мировые и региональные тенденции. Москва : МГЮА, 2005. С. 8–9.
6. Поляков А.В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода : курс лекций. Санкт-Петербург, 2004. С. 348.
7. James C. O'Brien. The International Tribunal for Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia. *American Society of International Law* 1993. Vol. 84. № 4. P. 639.
8. Making Better International Law: the International Law Commission at 50 : Proc. of the United Nations Colloquium on Progressive Development and Codification of International Law. New York : United Nations, 1998. P. 451
9. Muller-Schieke I. K. Defining the Crime of Aggression Under the Statute of the International Criminal Court. *Leiden Journal of International Law*. 2001. Vol. 14. P. 409.
10. Roggmann P. Der Internationaler Strafgerichtshof der Vereinten Nationen. Berlin, 1992. P. 145.
11. Schindler D. Crimes Against the Law of Nations. *Encyclopedia of Public International Law*. 1992. Vol. 1. P. 351.